

GYÖNGYÖSI FÖLDRAJZI NEVEK EGY XIX. SZÁZADI VÁROSI JEGYZŐKÖNYV ALAPJÁN

FEKETE PÉTER

1. A dolgozat annak a Gyöngyös városi jegyzőkönyvnek az alapján készült, amelyet a Pesty Frigyes által kezdeményezett országos jellegű mozgalomba bekapcsolódva írtak, s a Pesty által összeállított szempontok alapján az ország legtöbb községében és városában összegyűjtötték az akkor ismert bel- és külterületi névanyagot. A szöveget az OSZK-ban őrzött Pesty-féle anyaggal összevettem, vele teljesen megegyezik.

A jegyzőkönyv Helynevek: Gyöngyös községből – Heves Vármegyéből címen a Heves megyei Levéltárban V–101/b/46. Gyöngyös v. ir. LIII/35. számon található. Írója 1864-ben Csikány János városi levéltárnok.

Tekintettel arra, hogy az iratnak az összegyűjtött nevek bemutatásán túl nyelvjárási, nyelvjárástörténeti s egyéb szempontokból más részei is értékesek, ezért a földrajzi nevek mellett ezeket is közlöm. Valamennyi feljegyzés betűhíven található, bár a kézirat gót betű formájú *d* betűi (*θ*), valamint a hosszú *f*-szerű *s* betűi helyett *d*-t és *s*-et írtam, mivel ezek semmiféle információt nem hordoznak, nyomdatechnikailag pedig nehézséget okoztak volna. Hasonló okokból a kéziratban szereplő sorvégi megszakítási jelet is **mai** helyesírásra cseréltem (,) (–), a forrásban felemelt indexszerű számokat vagy rövidítéseket a sor folyamatában, a törtszámokat / (= per) jellel írtam át. A sorvégeket | -vel jelölöm.

Több esetben használtam szögletes zárójelet. E közé tett [sic!] figyelmeztet az elírásokra, három pont [. . .] az esetleges kihagyásokra, s e közé tettem értsd: utalással hivatkozva a saját kiegészítésemet, megjegyzéseimet is.

A kézirat lapjai számozatlanok, a pontosabb tájékozódás kedvéért én az átírást számoztam, s az oldalszámot, illetve – ha a név több helyen megtalálható – az oldalszámokat az összefüggő szakasz vagy a címszó után feltüntettem.

Az egyes esetekben kihagyott szövegrész a dolgozat más helyén az oldalszám jelölésével megtalálható. A kihagyásra a földrajzi nevek betűrendi besorolása miatt volt szükség. Így lehetett csak elkerülni, hogy ugyanaz a szöveg a dolgozatban többször megismétlődjék.

A jegyzőkönyv a kiadott gyűjtési szempontoknak megfelelően először Gyöngyös nevének előfordulásait, az eredetéről szóló magyarázatokat és Gyöngyös történetének alakulását tárgyalja. Ehhez igazodva 2. számozással ezeket mutatom be, majd eltérve a forrás szerkezeti felépítésétől a földrajzi neveket a magyarázataival együtt betűrendben 3. számon sorolom fel. Megjegyzéseket csak akkor teszek, ha a név által jelölt terület környezetének a

megjelölését szükségesnek látom. A megjegyzésekre a jegyzőkönyv más helyén előforduló adatokat használom fel. A neveket a címszóban is a szövegben talált helyesírással tüntetem fel, attól sehol sem térek el. Többször megtörténik, hogy egy címszó alatt több nevet is be kell mutatnom. Ilyenkor a nevek betűrendi helyén a címszót csak a Vö. hivatkozással egészítem ki.

Egyes esetekben a forrásból nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy mi volt a valóságos névforma. Ilyenkor a számomra legvalószínűbbnek lát-szó nevet tüntetem fel címszóként (pl. a Bertalanhoz címzett templom helyett Bertalan templom stb.), s a szöveggörnyezetében közlöm a teljesszókapsola-tot.

A jegyzőkönyvre Kecskés Péter tudományos osztályvezető hívta fel a figyelmemet.

2. Gyöngyös Városa Heves vármegyében a Gyöngyösi járásban fek- | szik Pest és Kassa fő ország út vonalán Pesttől 11 | Kassától 24 1/2 mértföldnyi távolságra a legrégebb mezővá- | rosok sorába tartozik fekvése kellemes szőlős és erdős | hegyek által körülveve a' híres mátra gyönyörű tölgyes | és bikkis erdejével e' várost ejszak felől védi.

Gyöngyös Város az egyetlen névről említetik | iratik és ismertetik most országszerte azonban a régi magyar | nyelv szerint Geongeos néha Giongios vagy Gyöngios gyak- | ran Gyengyes sőt Gyungusnak is iratott.

Hogy Gyöngyös város mely időtől említetik leg | korábban 's honnan népesítetett? meg határozni nem lehet, | mert: e városi levél tár 1648 évi Június 20kán a' Város | házzál együtt tüzvész által nagyrészen felemisz-tetett | 's az elhamvaztott okiratok később részint a Budai helytartó | tanács levéltárából részint a nemzeti múzeumból pótol- | tattak, — azonban népes-sége az 1304ik évig terjedő okiratok | szerint tisztán magyar vala, — Szapo-rodott ugyan az itt | letelepedett tót és német eredetű mester emberekkel kik | nek utódjai most mind tiszta magyarok. — Gyöngyös város | nevének eredetéről anyi tudatik még, hogy a' legrégebb deák | írásokba mindég gyön-gyösinúmnak találtatik, — Istvánffy | szerint gemmeum opidum vagy gemeo-polisnak nevezte- | tett — e nevezetet valószínűleg evidéken még mainapig is | nagy bőségben lévő tölgyfák [sic!] sűrűen megrakott apró gyü- | mölcseitül, mellyek gyöngy, — Gemma hivatnak — vette.

Gyöngyös város történetét a feltalált és 1304 | évig terjedő okiratok e képen ábrázolják:

Gyöngyös városát Bene 's Fogacs pusztát Ha- | lász és Zsadány községeket 1327ik évig az Abba király | véreből származott Chobánka család birto-kolta. A | nevezett évben chobánka János volt Gyöngyösnek föl- | des Ura, akit Trencsényi Máté Palatinus KiRóbert [sic!] | Károly királlyal folytonos viszálykodásban élt párt | ütésre bírta, sereget vontak össze és közel Kassa vá- | rosához a rozgony mezején táborot ütöttek, — ezen tábor | ellen Farkasi Tamás Erdély ország vajdája a ki- | rálynak híve a' Gyöngyösieket is fegy-verre szólítja, | 's miután seregestül tódultak a' királyi zászló alá sike- | rült a vezérnek ezek segítségével a' párt ütöket egy | hold újulási éjelen legyőzni és széjelverni, Csobánka | Jánost mint földes urokat, de párt ütő vezért, a' | Gyöngyösiek — kímílettel ugyan — de elfogták, és | Farkasy Tamásnak mint rabot által adták. — Róbert | Károly király 1327ik évben Június 12én kelt eredeti ok | levele szerint a Csobánka családot királyi hűtlenség bünte- |

tése alá vévén ez országban létező birtokaiktól meg fosz- | totta, — mely birtokok között említetik Gyöngyös is | a Bene pusztával, mellyeket a fényes diadal jutalmá- | ért Farkasy Tamás nyerte 's azoknak úgyan azon | Királyi ok levél szerint földes ura lett. [Egerben ismert ma is egy Csobánka nevű dűlő. Bakos József—Fekete Péter, Eger és Felnémet földrajzi nevei. A külterület nevei. Egri Honismereti és Helytörténeti Füzetek. 1972. 37. Vö. még: Bene vár.] azonban Farkasi Tamás a' Gyöngyösiek vitéz hü te- | tüket méltányolván úgy jutalmazta meg hogy Róbert | Károly királytól gyöngyös város részére a Buda vá- | ros lakossai által élvezett egyenlő szabadalmat eszköz- | lött 's a város minden egyes lakosainak a' belhatár | beli birtokaikat földes úri tulajdonoká a' Bene puszt- | tát pedig a' városnak mint községi vagyont, földes | úri tulajdonává ajándékozta 's a város ezen szaba- | dalmaira 's birtoklási jogaira nyert Privilegium a' | király és ország rendjei által megerősítette kelt | Visegrádon 1335 évi November 5én — ennek emléké- | re város czímerében Farkas csillag és hold újság | metczetett, mint ez a' város ház homlokzatán ma- | ig is látható és a város pecsétjén is használtatik (1—3).

[. . .] A haza, és király iránti vitézi hü kitüntetés- | sért nyert szabadalmukat 's javaikat illető földes | úri birtoklási jogait a gyöngyösi lakosok, a' hazá- | ban gyakorta dúlt bel lázadások párt viszályok 's az | egymás után következett török had járások miatt | sértetlenül folytonosan meg nem tarhták, a lako- | sok ily hadjárasok alatt felettük gyakorolt kegyet- | lenkedések elöl elfútva vagyonaikat sokan elhagy- | ták — azokat mások elfoglalták midön | az előbbi bir- | tokos visszatért az elfoglaló a tulajdont átbocsáj- | tani vonakodott 's így a' lakosok között is megha- | sonlások keletkeztek a' gyengebftől pártfogót kereset | 's pártfogóját földes úrává fogadta el, 's az ily- | körülmények — a hazánk történetét vizsgálva | a birtokunkban levő jegyző könyvek tanúsítási- | val egybe hasonlítjuk már 1526ik évben midön | Szapolyai János és első Ferdinánd között akirá- | lyi trón iránti viszályok kitörték és János | király 1529. évben Szulajman Török Császárt | magyar országba hívta hogy személyét a' kirá- | lyi székbe meg erősítse — megkezdettek, — 's miután | azon időben a királyi had fővezérjei voltak a' leg | hatalmasabbak, — a' lakosok ezekhez járultak | kiket meg nyerni könnyű volt; mivel azon urak | a védelem és pártfogás ürügye alatt magokat | azonnal pártfogoltjaik földes uráva is emelték | az első gyöngyösi földes urak között Gróf Forgács Adam, Drugett György, de Homonna, Rá- | kóczy László, Tököly István, Nyári Zsigmond | Bossányi László, Zballer György, Eszterházi | Miklós, Kohári István, Lónyai Anna, özv Ve- | selényi Istvánné, Vámos István, és Dózsa A- | dám neveikkel találkozunk — később számtalan | határozat olvasható a' városi jegyző könyvekben | melyek folytán pusztá telkek egy vagy más lakos- | nak határozott időre díj mellet adattak használ- | latra által, melyek azonban az időkviszontag- | sági vagy kellő figyelmeztetés hiánya miatt a' | várostól örök időre elsajátítottak. Így olvassuk | 1688ik évről a' második jegyzőkönyv 209ik lap- | ján hogy Csima János szolga bíró a város föld- | jéből egy darabot magának feltöretett de át- | adási ok levelet a tanács- | tól nem szerzet, úgyan | azon földet akkori plébános Almásy András | meg szántatta bevetette, s a várostól erre en- | gedélyt eszközölt 1712ik évben szent Miklósi Nagy | Jánosnak a' város földjén egy tér juhésztergá- | nak

[sic!] adatott. 1713 ik évben Nagy András jezúiták [sic!] | superiorának téglá-
égető hely adatott. — 1716 ban Or- | czy István vicze Ispány úrnak szántó
föld — Szabó- | di Pál és Nagy Gergely úraknak szérús kert he- | lyek. 1717
ben Ország Mártonnak szántó föld. | Ágoston Ambrúznak istálló hely szérús-
kertel, | Almásy Ferencznek szántó föld adatott — ha, azon | korra vissza
gondolunk csúdae ha ezen úraktól a né- | kiek csak ideiglenesen használatra
adott földek | többé soha vissza nem követelhettek [sic!] 's így a nevezet- | tek
használatokba engedet birtokrészeknek földes | uraivá lettek?

Azonban a' Gyöngyösi közönség későbbsem | szűnt meg minden alkalmat
felhasználni régi | szabadságai vissza nyerésére, ezt igazolják több | királyok-
túl koronkint meg ujitott szabadság levelek. | Illy tartalmúk: a IIIik Ferdi-
nand 1653ik évben és | IIIik Károly királynak 1715ik évben kelt oklevele- | ik
mellyek a Gyöngyösiek szabadalmait nem csak | elismerik hanem megis
erősítik.

Birtak a Gyöngyösiek még egyéb kiváltságok- | kal is így a szabad bor
mérést János király 1536ik | ban; — Bátori Miklós Palatinus 1569ik ben,
másó- | dik Mátyás király 1609ben és Nagy Leopold király | 1670ben kelt
okleveleik és rendeleteik által nem- | csak a' szabad bormérés erősített meg
és biztosi- | tatott hanem a Gyöngyösiek boraikat minden vámo- | kon által is
díj mentesen tovább vihették eladás végett. | A héti vásárok meg tartása
1714. ben harmadik Károly | király oklevele szerint adatott meg.

Encs, és Bene puszták birtokát Gyöngyös Vá- | rosának IIik Mátyás
király 1613ik esztendőben újra | megerősítette, sőt midőn 1729ik évben a
neoakvizit- | ka comisió alkalmával az 1715. évi 16ik törvényezik | értelmé-
hez képest a púszták birtoklása elleneztetett, | Gyöngyös városának régi bir-
toklási jogát és az ország mel- | lettett érdemeit tekintve, különösen: mivel
az ő kirá- | lyihoz szakadatlan hűséggel és szolgálattal viselte | tett a' török
uralkodása alatt a' török adón kívül a' kirá- | lyi adót is mindenkor meg
fizette, — a' török kiüzeté- | se után a' háborúra követelt költségek fejében |
Heves Vármegyéért, mellynek pénz tára tökéletesen | kiöriült és mersý gene-
rális által egzalúcióval fe- | nyegtetett 60. van ezer ezüst forintokat ki
fizetett | sőt azon felül a városra esendőt is. — ezen érdemeit | méltányolva
ő felsége IIIik Károly Császár gyön- | gyös városa privilégeumát Pozsonban
1656ik évi | Szent Iván hava 25ik napján kiadott 's az ország | rendjei által
is megerősített ok levelében — uj- | ra helyben hagyni és azzal a két puszták
birtok- | lását is megengedni kegyeskedett, — mely alkalom- | mal Gyöngyös
Városa az ország felsegállítására | újra 2000 ezüst forintokat ajánlott meg.

Az Encsi pusztáról egy perletezik a város | levél tárában 1689ik évről
melybül az tűnik ki hogy | nevezett pusztá Borhý Imre nevü gyöngyösi bi- | ró
által Laskovics István úrnak elzálogosítatott | melyet a' gyöngyösi lakosok
váltak ismét vissza.

Encs és Bene pusztáit a' város az idő olta | szabadon 's minden hábor-
gatás nélkül birtokolta, | még a' Bene pusztá hason nevü kiapadhatlan | jó-
tékony folyó vizén taksa czímalatti meg hatá- | rozott évenként a' városi
pénztárba fizetendő díj | mellet némely uraknak malmot 's a Gyöngyösi
vas- | tag szür posztósoknak kallót állíthatni, — egy | ki irtott erdő részt mely
jó minőségü föld alappal | birván 9 czed dézsma adás kötelezése mellet
szöllök- | kel be ültetni a' Városi hatóság által meg engedte- | tett, 's kiosz-

tatott 's midőn a' városi közönség az előbb | körülirt módon it gyöngyösön támadt földes urak- | túl minden áron szabadúlni soha meg nem szünt | törekedni, — 1850ik évben ö Császári királyi | apostoli felségéhez folyamodással járultak az úri | taksat és a szőlők dézsmáltatásának meg szüntethe- | tése érdemében [sic!], s hogy ezen városi közönség számos | királyi privilégiumai egy részre nem hajló bíróság | által lelki ismeretesen meg vizsgáltatnának, és azok- | nak tartalmi szerint a' közönség jogai szabályozva | és rendezve lehessenek.

Ezen folyamodványal néhány lakos öfelségéhez | személyesen Bécsbe utazván, átnyújtották — 's azt a' | fejedelem 1851ik évi kör útyja alkalmával itt gyön- | gyösön meg újították, — a fejedelem át látván gyön- | gyös város lakossainak alapos sérelmeiket, a' ma- | gyar királyi helytartó tanács körébül Dobrzánsz- | ky Adolf helytartót titoknokot királyi biz- | tos tulajdonságban gyöngyösre kiküldötte, hogy | a' lakosok sérelmeit kihalgatván és megvizsgál- | ván a nép és földes urak között fenforgó zavarokat | gyökeresen szüntesse meg, — eredménye lön: hogy e vá- | rosi nép a' hajdan királyi adományozás útyján nyert | tulajdonait ismét egyesség útyján vásárolta meg | a földes uraságoktól 142,878 frt gxrnt pengő pénzben | 's ezen összeg a már eddig nyolczvan ötre felszap- | rodott földes uraknak birtok aránylag 1853 évig | Január hóban kiis fizettetett — adná Isten hogy | véren és pénzen szerzett birtokain szabadságát min- | den tekintetben e nép zavartalanul örökre élvezhet- | né.

De midőben [sic!] a városban és határában e nép | magát a földes uraságoktól meg szabadította úgyan | akkor a' város egyedüli úri birtokában lévő Bene pusz- | tában másoknak földes úri jogot engedett, úgyan | is az ott lévő dézsmás szölleit mit a város soha | senkinek pénzért el nem adott, a Dézsmá jövedelem | arányában felvett váltcságúl csekély díj mellet örök- | váltság alá bocsájtotta, — ezt látván azon pusztá- | ban lévő malom tulajdonosok is, a taksa fizetést | megtagadták, kéntelen volt a' város őket beperel- | ni — | ebbeli hibájuk az akkori előljáróknak 's az örök | váltcság ügyében munkálkodó bizotmánynak meg | bocsájthatlan.

Határa

Gyöngyös város határa szomszédos Keletrül: | Visonta és Saár községekkel, — észak keletrül | Bene pusztá határával, — éjszokrül: Solymos | községgel, — Nyugatrül: Gyöngyös Tarjánal, mely | el egy részben éjszokrül is érintkezik, — Délrül: | Gyöngyös Püspöki határával: Gyöngyös Halász | határával való szomszédcsága nyugatrül kezdődik | úgyan, azonban a' város határával legnagyobb | részben délrül kelet felé haladólag szomszédos, | hol magát a' visontai határral köti össze, — | e' város fekvése igen kies mondhatni regényes, — | éjszokrül Parád felül a' hegyes erdökkel, délrül | Halász felül lapos határával, az úgy nevezett fel- | föld és alföld között, illetőleg a hegyes és a sík | vidék között a határt képezi, — Eger várossá- | hoz 5- Hászberényhez 4- [sic!] Hatvan mint vas úti | állomás hoz 3 1/4- Pásztó mint szintén vas úti | állomás hoz 3 3/4 mértföldnyi távolságra, — országos | útja van Losoncz és Hászberény [sic!], — állami útja | Pest és Kassa felé — most terveztetik Parád és He- | ves várossa felé az országos út. — A város beli há- | zak száma

2561. a város területén lévő szőlők | parcella száma 6838, — tartozik hozzá Encs puszta | igen jó szántó föld, és kaszállóval, a Bene puszta | nagy erdőség és legelővel, ezen kívül a város tulajdoná- | hoz malmok, kallók, vásári jog Pósta jog boltok | és korcsmák is tartoznak, héti vásárjai minden | héten hétfőn és pénteken, a gabona országos vá- | sárai szarvas marhák lovak, gazdasági eszközök és | épületi anyagok mennyiségéről nevezetes, piar- | czát látogatja a' Heves megyei Mátra Tarna és | Gyöngyös járás beli úgy a Jásági birtokosság | 348,594 hold területű melynek népessége 91734,— | híres a' Gyöngyösön készült szűr csizma és az itt | süttött fehér, kenyér.

Ég hajlata, szelid és mérsékelt, a' köz egészségi | állapotra igen kedvező, a járványos kóroktól e város | ment.

Területe

Gyöngyös város bel területe tészen 4419/160, | holdat belhatárában van szántó földje 1250 42/160 | hold,— szőlőben 2222 51/160 rész hold— legelőben á- | rok és pataokban 195 96/160 rész hold, 's így az egész | bel határban számlál 4109 38/160 rész holdat.

Bene pusztája számlál: beltelekben 20 16/160 hld | szántó földbe 121 86/160 rész — szőlőkben 136 58/160 rész — | erdőkben 4509 98/160 rész, legelő árok és pataokban | 655 — összesen 5442 98/160 rész holdat.

Encs pusztája szántó földekben 660 12/160 rész, | rétekben 92 118/160 rész, összesen 752 60/160 rész holdat.— | Összes terület a két pusztákkal 10304 96/160 rész hold | a' város évenkénti magány jövedelme mint egy | 26000 forintot tészen.

Népessége 16423 lélekből ál vallásokat néz- | ve RC: 14904, helvét 400 ágost 88, görög nem egye- | sült 18, zsidó 1013.

A lakosság legnagyobb része szőlő és föld | műveléssel foglalkozik, bárha mint egy ezeret szám- | lál az iparos osztály, mellyek 18 engedélyezett de több | egyesült Chébe [sic!] vannak bekebelezve, ezeknek is nagyobb | része mint fő ipar ágat a' szőlő művelést szenvedé- | lyel gyakorolják, azért már majd nem a szomszédos | határbeli szőlők a' Gyöngyösi birtokába vannak ezen- | túl a' birtokos, és úri rendűek, kereskedők ügyvédek | orvos tudorok sebészek, mérnökök, gyógyszerészek, | és szülések száma a tömeghez oly arányban van | hogy e' város a' műveltebb községek közé tartozik.

E város kincstári adója tészen évenként 50 — 60 | ezer forintot mely mennyiség vidékünkön már a jelen- | nel öt év óta uralgó szárazságok, késű fagyok, majd | a káros jég verések által — a' fő iparágról szolgálló szől- | lökben szenvedett hortermés hiánya miatt, oly anyira ter- | hes hogy e nép vagyonszerű hanyatlása már tetemesen | feltűnik (4 — 11).

[. . .] Ima ház van e' városban 11 — és pedig a R Ctű- | líkúsnak van 8. görög nem egyesülteknek egy, refor- | mátusoknak egy, és az izraelitáknak egy. — imaházuk, | ezentúl a Bene pusztán szintén egy ima ház, keresz- | telő szent János tiszteletére hova a Gyöngyösi hivek | 2 szer egy évben keresztelő szent János napján és | Szent László napján búcsújárást tartanak (12).

[. . .] Vannak továbbá több jótékony és ajtatos egyletek | úgy mint a' Jótévő társulat — 1817ik évben több jótévő | emberbarátok által történt

egyesülés, és Ő Cs: kir | apostoli: Felsége szentesítése után lépett élethe. — |
czélja az elszegényedett társak és özvegyek sege- | delmezése. — vannak
ezentúl társúlatok szent Lólek | Sz: Tamás, — sz: Kereszt, — Sz: István, — és
Mária tár- | súlat nevezett alatt, — mellyeknek részint tökepénzü, | részint
ingatlan vagyonok van, 's azt az egyesületek magok | kezelik, Czéljuk és ren-
deltetésük a' szegény és szüköl- | ködő ember társak felsegállése 's a' vagyon-
talan halottak | eltemettetése, — ezen társúlati egyletek valamelyi- | kébe
osztály külömbség nélkül e' város összes lakos- | sága bent van, innen van
az; hogy Gyöngyösön a' | szőlőművesek is mind Czéhbeli embereknek neve-
zik | magokat, — ezekentúl van még a' városban temetkezési | társúlat, melly
a' szegény sorsúakra nézve nagy jóté- | temény.

Ittvan a' Heves megye gazdasági egylet szék- | helye, van külön kerté-
szete, kertjéből külömbféle | gyümölcsfa, szőlő, és egyéb fa csemeték,
dinnye, és | zöldség magvak szerezhető. — Van casinói egylet igen | szép
könyvtárral. — Van továbbá kölesön könyvtár, | Tudakozódó Intézet, — és
3 gyógyszertár.

Gimnázium hajdan már a' Jezsuiták idejé- | ről melly később ezeknek
az országból történt kiüze- | tésük után 1776ik év oltá a' Szent Ferencz
Rendü | atyák által láttatik el tanárokkal, 6. osztályúvult | 1852ik évig,
midőn fensőbbi rendelet következté- | ben 4. osztályúra alakítatott, — az
1861ik alkot- | mányos korszakban sikerült a szonoklati osztály | fel állítására
engedélyt nyerni, e' ként jelenleg 5. | osztályú Gyimnaziúma van a' város-
nak | 7 tanárral, — ugyan ezen helyiségben a' Rajz iskola egy tanárral.

Fő elemi iskola a' helybeli plébános igazgatá- | sa alatt világi tanítókkal
ellátva van négy rendes, és | egy mellék osztállyal 5. tanárral. — Alsó elemi
isko- | la van még rendes tanárokkal ellátva fiúk részére | kettő és leányok
részére szintén kettő, minden taná- | rok a' városi pénztárból fizettetnek ezen-
túl van | a' leánykák részére engedélyezés mellett vállalkozók által | állított
két tan intézet, hol a' leány gyermekek ma- | gosbb finumságú kézi műveket
is tanulmányoznak. — | van kisdedovoda is. — Református nép iskolája
négy | osztállyal, — és az Izraelitáknak is 4. osztályú fő- | elemi tanodájuk
(13 — 15).

[...] Van Gözmalom, és vízi malmai a' Bene pusz- | táján 28. a' városban
8. A Benén azon felül szür- | posztós és kenderttörő kalló is van 9, — van a'
város- | ban olajgyár, és több bór eczet, — és szesz gyárak.

Utazási intézete van kettő, melly Pest — | Gyöngyös, és Eger között a'
közlekedést a' szombati na- | pot kivéve naponta eszközli (15).

[...] A város Bene pusztájának területén melly | a' város hoz | 3/4 óra-
járás, — van a' városnak köbányája, | nagy erdeje igen hasznos legelővel,
melly határban | köszen erek, vas és üveg tartalmú kövek ta- | láltatnak, —
a' város határában igen jó fö- | veny, kavics, fehér homok, és sárga agyag is
van.

A város ön álló lévén, a' Polgármester két | tanácsnokkal a' közigazga-
tási, — Tanács Törvényszék | a' Bíró 4. Tanácsnokkal a' Polgári, — a' kapi-
tányi | hivatal a' rendőri ügyeket, mellyek külön külön az emlí- | tett osztá-
lyoknál évenként egypár ezer számra men- | nek — kezeli, — 60 tagból álló
gazdászata is van.

Cs. Kir: adóhivatal, pénzügyi biztossággal | szinte léteznek, Gyöngyösön. — Telekkönyv és árvás bi- | zottmány, mellyek a' város és vidékére olly nagy jóté- | konyággal [sic!] voltak, — fájdalom! 1861ik évben életben lé- | pett megyei rendszer végzése folytán innen Egerbe | tétettek által, — de most városi közönségünk érdeke | úgy kívánja, reménységünk van, azt vissza nyerhetni

Tüz oltó eszközei elég számmal vannak, — kü- | lömben a' városi nép a' tüzoltásban országos hírt és | nevet szerzett már eddig is magának.

Élet 's vagyon biztosító-társulatt ügynöksé- | ge több van a városban. Az első magyarbiztosító tár- | súlat jelenleg a' legnagyobb pártfogásnak ör- vend, — | melly temetkezési biztosításokat is elfogad (16 — 17).

3.

Adácsi útra járó 18. „Adácsi | útra járó. Az adács községbe vezető úttól.”

Aggház 13. Vö.: Izraelita kórház.

Alsó kert megi dűllő 20. „A város nyugati részén, — *alsó kert megi dűllő* | az alsó városi végházak kertjei végében.”

Alsó-pinczési 19. „A' dűllök sajátságaihoz képest Tu- | tus [. . .] *Alsó*, és felső-*pin-* | *czési*: e' helyen hajdanta Báró, Brudern egy na- | gyobb szerü pinczét vágatott, 's a' midön még beljebb | haladtak, a' hogy belsejében for- rásra találván, a' pin- | cze vízzel tele jött, és mai napig is televan.”

Alsó plébánia 11. 12. „Van két plébánia felső és *Alsó-* a felső Egri | érseki megye által láttatikel, plébánossa Esperes és Pré- | post czimmel, — van három segédlelkésze a város védnöksége | alatt.” „Az *alsó plébániát* a szent ferencziek szerzete | kormányozza, van úgy nevezett adminisztrátora | két káplánnyal! ezen szerzet alapítói Báthoriak | voltak Korvin Mátyás, Albert, s még a törökök által | is 1681 évben Ruszszain Egri basa által meg | erősítet- tek.”

Alsó plébániai fő templom 12. „Az *alsó plébániai fő templom* a korostorral [sic!] van | egy téren egy toronyal igen gazdag oltárokkal, alatta | kirptával [sic!] és körül igen nagy kertel. — ennek eredete | szintén nem tudatik. A mo- hácsi ütközet után a tö- | rökök által fel dűllatott 1540-ben nyert újra bolto- zatott | a kolostor létele már 1400ik év körül említetik.”

Alsó Sárhegy oldali 19. Vö.: Sárhegy oldali.

Alsó Szurdok 20. Vö.: Pest — Kassai ország út.

Alsó szurdoki szőlők 18. Vö.: Szurdok allyi dűllő.

Alsó újváros 18. „[. . .] vannak még — *alsó-* felső *újváros* — kis és nagy Hóstyá nevezet alatt | külváros részek, mellyek azonban topographiai je- | lentőséggel nem bírnak.”

Alsó város 20. Vö.: Alsó kert megi dűllő.

Apácok kápolna 13. Vö.: Asszony ispotályi templom.

Asszony ispotályi templom 13. „Ezeken túl van: [értsd: Losonczy ország út, Kálvária] Az *asszony ispotályi temp-* | *lom*, — kórházi kápolna. — Apá- czok — most Szent Lé- | lekhez czimzett kápolna.”

Átrakó 24. „*Átrakó* | rendkívül mély völgy a' fa nagyobb darabokban innen készen hor- | dathaték, szoktak itt a Szolymos [sic!] községiek fát vásár- lani 's | azt ott helyben feldolgozván készitenek belőle többnyire ser- | tésnek való ólakat.”

Babinta 20. Vö.: Sinai hegy.

Bárány vendéglő 16. Vö.: Magyar királyhoz vendéglő.

Barom vásár 16. Vö.: Kis mérges patak.

Belső piarcz 16. Vö.: Kis patak.

Bene hát szíja 23. „Ennek át ellenébe [értsd: Pipis hegy] *bene hát szíja* régi irt- | vány előbb szőlő hegy most nagyobb részben szántó föld, — elne- | vezése által a' benei föld mint egy javarésze fejeztetik ki.”

Benei föld 23. Vö.: Bene hát szíja.

Benei patak 22. „Van a' Benepusztának 3. forrásból eredő egy folyó vi- | ze, *Benei patak* név alatt, — ezen a' vizen vannak a' malmok | és kallók, alig egy jó lépés szélességű medrében, télen és nyá- | ron folyó, nyáron mint leg hivesebb frisztó viz meg iható, és | télen sem fagy be, — keresztül folyik: Veresmarth, Sár, Visonta | Halmaj, Ugra, és Ludas, községek határain, és ezen hatá- | rokban mindenütt malmokat hajt, midőn a' Lúdasi határt | el- hagyja, bejön a Fügedi határba annélkül; hogy más folyó- | val egyesülne el enyészik, — Ezen hármass forrásból eredő fo- | lyóról e' vidék népe között van egy rege mit mint történelmet | beszélnek 's adnak által egymásnak ivadékról ivadékokra követ- | kezőkben: Egykor nagyon régen midőn Szent László volt | a' Magyarok keresztény királya, a Pogányokkal lévén | háborúja — a' keresztény had visszaszorítatván, itt a Mátra | vidékén táborozott, vizet nemkapván szomjúságot szenvedett | ekkor László király istenhez folyamodott kardját három he- | lyen a' sziklába szúrta, és vizet kért szomjazó népe számára, | imádságát Isten meghalagatta a' kard mindhárom szúrása | után meg erett a viz és odáig folyt meddig a' keresztény had | táborzott 's azontúl elenyészett vissza ment a földbe, — és ezek | mint csuda történetek igazolni kívánnak azon valósággal | hogy ezen folyó mint előbb említették a' Ludas községe határán | túl csakugyan a földek közöt elenyészik.”

Bene puszta 7. 10. 12. 15. 16. 21. 23. 26. „*Bene puszta* beltelke tágas, sik völgyben szép készü- | letű pitle malmokkal, és csinos nagyobb malom házakkal, mint | egy zöldbeli nyári mulató ékes hely diszlik, a sik terület köze- | pén álló szent János templomával, — van itt a' városnak korcs- | mája, — innen beljebb kelet felé egy igen gyönyörű völgyben ál | a' hajdan igen jó hirben volt, és látogatott, most azonban elhagyott | állapotban lévő fürdő és vendéglő háza; mely egész épület azon- | ban most mint egyszerű korcsma tartatik fen.” „*Bene puszta* Melly a' város határával köz- | vetlen szomszédos a' leg régibb idők óta mindenkor | e' néven neveztetik, és irásokban is így találtatik.” „A város *Bene pusztájának* területén, melly | a' városhoz 3/4 órajárás.” Vö. még: Bene útca, Csobánka vára.

Bene útca 17. „A várost négy fő útca szeli keresztül [értsd: Bene útca, Csap útca, Solymos utcza, Tó utcza, ezeket l. ott] és pe- | dig; keletről: *Bene útca*, melly a' város túlajdoná- | ban lévő Bene puszta felé folyásáról neveztetett.”

Bene vár 21. 22. „[...] *Bene puszta* [...] Itt | a' hajdankornak romok- ban heverő 3. Várai tűnnek fel. — | nevezetesen: *Bene vár*, mely Csobánka vára neve | alatt is említetik, — második Vidék Vára, — a' harmadik | Vas- kapu vára neve alatt. — Ezen várak történelme | olly felette régi lehet, mi- szerint korunkban neveik is | egyedül a' népek között divatozó regékben említetnek, — | úgy az 1864ik évi családi naptárban is a' mát- | ra Töndére

vagy a' Tatár pusztító köz leány | czim alatt irtt regében említetnek a Gyöngyösi | Mátra várai Nagy és kis vaskapú a' *Benevár* ne- | vezetett alatt, mellyek két elsője az úgy nevezett Csa- | torna völgy felett egy magában álló, minden felől | meredek roppant szikla hegy terjedelmes tetején va- | lának e' regény történelmi leírásával meg egyezön | látczik a' várak érdemében mintha e' két vaska- | punév alatt említett várak régiebek lennének | miért, a' *Bene vár* név alatt ismert harmadik vár, mert | ez útozbinak még ál fent kevés omladék, még ama ket- | tönek mellyeknek a' regény, nagy és kis Vaskapu nevet ad | a' mátra vidéki nép pedig egyikét vaskapunak, — másikat | vidék várának neve alatt- mint elődeitől vette — említi, 's | ezeknek már csak alapjuk allig szemlélhető. — s mintha | ezen várak valóban mostani hazánk alkotása előtti idők- | ben léteztek vala, hogy történelmükből irott emlékekben | misem adatik."

Bene vár hegy 24. „*Bene vár hegy* a' rajta romjaiba látható néhai | várról."

Berkes part oldal 26. Vö.: Róka tükör.

Bertalan templom 12. „A felső parochia fő temploma a *Bertalan*hoz | czimzett *templom*, igen gazdag oltárképekkel és szép | két tornyával, van kriptája is — építésének ideje felnem | található, régiségéről igen nevezetes 1721ik évben újítatott."

Bolygó-patak 19. Vö.: Boly pataki düllő.

Boly-patak 19. Vö.: Boly pataki düllő.

Boly pataki düllő 18. „*Boly pataki düllő* | essős időben a' földéken össze folyó vizekből szokott sza- | porodni, itt olykor egy kis Bolygó folyócska, melly | mint hogy csak esős időben jön meg — bolygó-patak- | nak — később Boly-patak- | nak neveztetett- 's erről nevez- | tetik e' düllő is."

Büdös kút 26. Vö.: Válásút.

Csap útza 3. 17. „Hogy Gyöngyös városa a Privilegium ér- | telme szerint valósággal kövel kerített város volt | erről tanúskodnak a városi jegyző könyvek, sőt | korosab lakosok négy kapuról emlékeznek és innen | mainapig is a város déli részén úgy nevezett *Csap útza*ájába Gróf Károlyi Györgynek a kis patakon lé- | vő vizimalma kapu malomnak, — úgy a város éjsza- | ki részén most a Rédei István malma szintén kapu | malomnak, — harmadik vonalon egy mészárszék | kapu mészárszéknek neveztetik mert régiebb időben | Gyöngyös bel városa odáig terjedvén azon helyeken | kapuk valának. — 4ik kapu magas boltozatával egész | 1842 évig fenállt midőn a' Báró Brudern féle most | városi nyilvános kórház épület át ellenébeni kis | szerű ház helyén melynek szöglete a kapu egyik szár- | nyával közvetlen érintve volt a' város csinosbálására | nagyobb szerűház építetvén, — a kapu elrontatott." „Délről *Csap utcza* majd ugyan az | *Csapó utcza* több állítások vannak a' *Csap utcza* neve- | zet mellett, melly onnan származtatnék, hogy midőn | a' város a' szabad hormérési jogot nyerte azon ut- | czában üttetett hordó leg előbb Csapra, — *Csapó utcza* | név mellett kevesebb nyilatkozat ál úgy gondolkodva | mint ha azen utczába több csapó vagy vastag szür | posztós mesterek laktanak."

Csapó utcza 3. 16. 17. Vö.: Kis patak, Csap útza.

Csatorna völgy 22. Vö.: Bene vár.

Csatorna völgy oldal 25. Vö.: Veronka forrás.

Csobánka vára 21. Vö.: Bene vár.

Csonka eke 19. Vö.: Felső eke.

Dobogó 25. „*Dobogó* egy rendkívüli magas önálló szir- | tes hegy több la-
pos párkányzatokkal a' Markaz községi ha- | tár szélén jól viszhangzik.”

Egri út 16. „[. . .] az *egri út*ban a' bárány vendéglő.”

Encs puszta 7. 10. 11. 21. „A város tulajdonában lévő *Encs puszta* nevé- | nek származása nem tudatik, ezen puszta fekszik | a' síkságon Györk, Halász,
Atkár, községek, Tass és Kis Ré- | de puszták határai között keresztül vonúl
rajta, mint | egy a pusztát két felé meczve a' Gyöngyös-Jászbe- | rényi Ország
út.”

Erszébet kútja 26. Vö.: Pezső kút.

Erszébet temploma 13. „*Erszébet templomát* régi goth, v. cseh épü- | let
1645ik évben újítatott — a város keleti végén.” „[. . .] katonai kórház a' város
tulajdona, *szent | Erszébet temploma* mellett a' vásártéren.”

Farkas Mály 26. „*Farkas Mály*: a' Sárhegy éjszaki végének nyugat felől
hajló allyán melly | a' szálas erdőig nyúló völgyei miatt régebb időben a' far-
kasok | által látogattni szokott a' legtermékenyebb szőlőkel s a' | köbányá-
tól lenyuló völgyön épült több igen ékes nyári | mulatókúl alakított elő tor-
náczal készült pinczékkel | diszelg — hol e' vidéken leg jobb bortartó pinczék
vannak | természetes köbe vágatva.”

Farkas vendéglő 16. Vö.: Magyar királyhoz vendéglő.

Felső eke 19. „Szőlőbeli düllök nevezései keletről: Zsobrák [. . .] *Felső*,
és esonka *eke*: e' rész ekefő idomsá- | ga miatt.” Vö. még: Nyúlmályi düllő.

Felső kert megi düllő 21. „*Felső kert megi düllő*: a' felső városi végházak-
hozi kö- | zelségéről nevezve.”

Felső-pinczési 19. Vö.: Alsó-pinczési.

Felső plébánia 11. Vö.: Alsó plébánia.

Felső Sárhegy oldali 19. Vö.: Sárhegy oldali.

Felső szurdoki düllő. 20. Vö.: Pest — Kassai ország út.

Felső Tokai düllő 21. „Sárga düllő [. . .] a' Toka patakán túl, — innen a'
patakon | van, *Felső Tokai düllő*: — ugyan ezen patakról nevezve.”

Felső újváros 18. Vö.: Alsó újváros.

Felső város 21. Vö.: Felső kert megi düllő.

Galyai düllő 26. Vö.: Saár hegy.

Gárdonyi düllő 21. „*Gárdonyi düllő*: az elnevezés ere- | dete nem tuda-
tik, — e' négy düllök [értsd: Sárga düllő, Felső Tokai düllő, Felső kert megi
düllő, *Gárdonyi düllő*] éjszokról szomszéd- | sak Solymos község határával.”

Gothardi düllő 18. „Éjszokról, — *Gothardi düllő* — melly a' Solymos | köz-
sége határában lévő 's régebben úgy nevezett | Szomszédos düllő után nevez-
tetett.”

Görög templom 13. „*Görög nem egyesült* vallásúak *Temploma*, udvar | és
lelkészi lakkal — ezek a karloviczi Érsekséghez tar- | toznak — alakulása a je-
len században történt, 1811ik évben tartatott meg benne az első isteni tisz-
telet.”

Gyökeres forrás 26. „*Gyökeres forrás* leghatalmasab- | bika azon három
forrásnak melyek együttesen a' bene pa- | takát képezik, mint e' jótékony
folyó legbövebb vagy leg | gyökeresebb forrása neveztetik.”

Gyöngyös — Jászberényi Ország út 21. Vö.: Encs puszta.

Hidas bércz 24. 26. „*Hidas bércz* az alatti folyó patakon szál fák | mint
hid használtatnak általjársra.”

Hosszú plága 19. Vö.: Nagy plága.

Izraelita kórház 13. „Jótevény intézetek vannak: [...] *Izraelita* | kórház, – igen tágas belsőség, és kerttel. – ezeken túl van | a' városi szegény sorsú aggak részére külön fér- | fi és női aggház.”

Jáboros kút 26. „*Jáboros kút* a' hidas bérz déli | részén – a' körülte diszló Jáborfákról.”

Jeruzsálem város 18. „Délről *Jeruzsálem város* – hol régebben temető hely volt | 's a' városi nép szaporodásával házhelyekül kiosztatván – | a' telkek kijelölése alkalmával még találtattak ben- | ne sir emlékek, keresztek, miről tréfásan kitalálta a' | nép az új telepítés *Jeruzsálem* nevét.”

Kacsához vendéglő 16. Vö.: Magyar királyhoz vendéglő.

Kálvária 13. „A város nyugoti végén emelkedett helyen van | igen szép *kálvária* gyönyörű kilátással, a' Lo- | sonczy ország út, és szőlők között, ide a' városból | séta út vezet fa sorok között.”

Kapu malom 3. Vö.: Csap útza.

Kapu mészárszék 3. Vö.: Csap útza.

Katonai kórház 13. „Jótevény intézetek vannak: [...] *katonai kórház* a' város tulajdona, szent | Erzsébet temploma mellett a' vásártéren.”

Kékes 25. „A mátra legmagasabb hegye a *Kékes* | ezen nevét nyerte a' természettől, mely szint ezen hegy mu- | tatja nap nyugati időtájon és borúlt időkben olyvilágoskék | sinben [sic!] mintha az egész hegy sűrű növényzet kék búza virág- | gal díszlenék.”

Kékes kút 26. „*Kékes kút* a' Kékesnevü hegy déli oldalán.”

Kékes tető 24. „*Kékes tető* Mátra hegy legmagasabb pontja hol had mérnöki | három szegü mivelet pontja is jelölve van, mely leg közelébb 1846 és 1839ik években a' Cs: kír: hadi mérnökség által szem- | léltetett 's a' kitüzött pont egy felállított kö oszlop által | jelöltetett.”

Két útközi düllő 20. „[...] ez alatt van [értsd: Töröke-döllő a' két útközi düllő: – mellynek felső végén | Karácsond községbe vezető út – alsóvégén pedig | Adács községbe vezető út létez, a' város határa- | nak déli részén, szomszédos a' Halászi határral.”

Kicsali Csárda 21. „[...] a' Gyöngyös – Jászbe- | rényi Ország út, – 's ezen út mellett van a város tu- | lajdonában lévő úgy nevezett *Kicsali Csárda*, – hová | a' jó bor a' közel falubeli fiatalságot gyakran kicsalja.”

Kis dobogó 24. „*Kis dobogó* hármas hegy a' Solymosi határ szé- | lyében kopasz megaslattokkal, – mulatságosan viszhangzik | 's ha az ember rajta lefekszik a' távoli utakon debergő szekerek | zörejét mintha a' hegy mélyéből hallaná.”

Kis Hóstya 18. Vö.: Alsó újváros.

Kis mérges 16. Vö.: Kis patak.

Kis mérges patak 16. „Keletről pedig a *kis mérges* a' külső vagy barom vásár | és Szőlők között [...]”, „a *kis* és nagy *mérges patak* a' Bene pusztai hegyekből veszi eredetét.” Vö. még: Nagy mérges.

Kis patak 16. „A város területén éjszokról délre keresztül | foly a' nagy és kis patak, a *kis patak* több malmokat | hajt, és olykor a' vize kieresztetvén, a' Solymos | és csapó útezát, úgy a' belső piarczot is ki tisztítja, | a város dél felöli végén saját medrébe vissza fo- | lyik. „[...] a nagy és *kis patak* a' Solymosi [...] hegyekből veszi eredetét.”

Kis plága 19. Vö.: Nagy plága.

Kis Szurdok 20. Vö.: Pest – Kassai ország út.

Kis tilalmas 24. „*Kis tilalmas* | a' városhoz legközelebbi erdő rész 's legtilalmasabb.”

Kis vaskapú 22. Vö.: Bene vár.

Kórházi kápolna 13. Vö.: Asszony ispotályi templom.

Kőbánya 26. Vö.: Farkas Mály.

Kökút lapossa 18. „*Kökút lapossa*; hajdanta e' tér közlegelő lé- | vén 's ott egy kökerítésü itató kút volt.”

Körös mocsár 24. „*Körös mocsár* a' | Mátra bércz oldalán hol körösfák diszlenek vizenyös hely.”

Közép-nyúlmály 19. Vö.: Nyúlmályi düllő.

Közép Sárhegy oldali 19. Vö.: Sárhegy oldali.

Közép Szurdok 20. Vö.: Pest – Kassai ország út.

Külső vásár 16. Vö.: Kis mérges patak.

Liliom düllő 19. „Szöllőbeli düllök nevezései keletről: Zsobrák [...] *Liliom düllő* a' | parlagi liliom tenyészéséről.” Vö. még: Nyúlmály düllő.

Losonczy ország út 13. „A város nyugati végén emelkedett helyen van | igen szép kálvária gyönyörű kilátással, a' *Lo- | sonczy ország út*, és szöllőkközött, ide a városból séta út vezet fa sorok között.”

Lőrincz város 18. „Külvárosok vannak nyugotról az úgynevezett *Lőrincz* | város, hol hajdanta néhai Báró Orczy Lőrincznek | majorsági szöllei valának, midőn gyöngyösön a' kele- | ti részen a' most leg jelesebb úri házat építeni akar- | ván, 's ott több szegény lakosok apró házikói állottak, | azok onnan kibesültettek, és házaik értékén felül az | érintett szöllek részükre házhelyeknek osztattak.”

Magas-nyúlmály 19. Vö.: Nyúlmályi düllő.

Magyar királyhoz vendéglő 16. „Az utasok kényelméről vendéglők tekintetébül elegendő képen gondoskodva van. – A város közepén fe- | szik a' jó hírben álló *Magyar királyhoz* Czimzett, az | Egri úthban a' bárány vendéglő azonkívül vannak még | több így az Oroszlányhoz, Veres Ökörhöz, Kacsához, | Farkashoz, Remetéhez stb. czimzett vendéglők, | több kávé házak, és Sersarnokok is, ahol naponkint a' | kedvelt Pesti kőbányai fris sert kaphatni, és van | két czukrászat is.”

Mátra 24. 25. 26. Vö.: Kékes tető.

Mátra bércz 24. Vö.: Körös mocsár.

Mérges folyó 18. Vö.: Mérges melléki.

Mérges melléki 18. „*Mérges melléki*, a' mellette lévő Mérges folyótól.” Vö. még: Nagy mérges patak.

Muzsla bércz 24. „*Muzsla bércz* az erdő elején kiemelkeöd domború hegyek- | kel körülvéve.”

Nagy állás 23. „*Nagy állás* a kinjáró marhák delelő helye.”

Nagy Hóstyá 18. Vö.: Alsó újváros.

Nagy lapát 23. „*Nagy lapát* az erdőbe | keskenyen benyúló hegy éjszak felőli végén lévő lapát alakú | nagyobb tér, e' két utóbbi jó rét az anya széna betakarításáig ti- | lalmazott helyek.”

Nagy mérges 16. „[...] a' *Nagy mérges* pedig éppen a' vá- | ros szélén. – e két utóbbi [értsd: nagy mérges, kis mérges] áradás alkalmával gyakorolt |

sebes rohanásról neveztetik.” „[...] a' kis és *nagy mérges patak* a' Bene pusztai hegyekből veszi | eredetét.” Vö. még: Mérges melléki, Mérges folyó.

Nagy mérges patak 16. Vö.: Kis mérges patak.

Nagy patak 16. Vö.: Kis patak.

Nagy plága 19. „Szöllőbéli düllők nevezései keletről: Zsobrák [...] Plágák: *Nagy- kis- és hosszú plága* | nevek alatt.” Vö. még: Nyúlmályi düllő.

Nagy Szurdok 20. Vö.: Pest – Kassai ország út.

Nagy vaskapú 22. Vö.: Bene vár.

Napnyugati düllő 19. „Napnyugatról: – Az itteni düllő a' Tarjány | községek által [sic!] 's itt is a' határon keresztül folyó úgy | nevezett Tarjányi-patakig – napnyugati düllőnek ne- | veztetik.”

Nógrádi ország út 21. Vö.: Sárga düllő.

Nyúlmály 19. Vö.: Nyúlmályi düllő.

Nyúlmályi düllő 19. „Szöllőbéli düllők nevezései keletről: Zsobrák | [...] *nyúlmályi düllő* három részre oszlik | a Sár hegy felső vége felé lévő mélyedésnél úgy mint: | Magas-nyúlmály, a' mélyedés felső részén, – közép- | nyúlmály: a' mélyedés közepén, – és nyúlmály: az | allyán. – mely táj mint hogy a' nyúlak igen kedvencz | tenyész helye lévén vette nevezetett.”

Oréműsz düllő 20. „*Oréműsz düllő*: a' hajdan- | ta a' város leg előbb itt ültettetet Parachiális szöllöt.”

Oroszlányhoz vendéglő 16. Vö.: Magyar királyhoz vendéglő.

Parádi út 24. „[...] ezen völgy közelében [értsd: Átrakó] a *Parádi út* mellett meg- | említeték a' remete fa, hajdanta élt ezen erdőség rengetegségé- | ben több évekig egy remete, aki alamizsna szedésre kosarát | ezen fára szokta akasztani, 's ehelyet ő csak este és reggel láto- | gatta meg, az emberekeli találkozást gondosan kerülte törté- | netének sem kezdete sem vége nem tudatik.”

Peres düllő 20. „Az országos út [értsd: Pest – Kassai ország út] délfelöli részén- ennek folytatában *Peres düllő* melly mint szántó föld, midőn | szöllőnek alakítatott a' szomszéd tulajdonosok által | elleneztetett.”

Peres vágás 24. „*Peres vágás* az itt hajdan elkövetett erőszakos | fa pusztítás miat az illető lakosok bepereltettek | és keményen fenyítettek.”

Pest – Kassai ország út 20. „A városon kívül a' kelet felöli Sárhegy | dél felé nyúló végén keresztül megyen a' *Pest – Kas- | sai ország út*, melly régi időben majd járhatat- | lan lévén, a' két felül vólt vizmosta Szabályozatlan mély- | ségektől, 's e' hely tulajdonsága után itt ez út szur- | doknak nevezetett. – mind két oldalról ez út mellett | neveztetnek a' düllők Szurdokiaknak, és pedig felső szúr- | dokinak az országos út éjszaki oldalán- továbbá | nagy Szurdok, közép Szurdok- és kis Szurdok. a' | düllők kiterjedése, és helyzetéhez képest, – végre al- | só Szurdok.”

Pezső kút 25. „*Pezső kút* mely való színüleg hajdan Erzsébet kútjának neveztetett | 's e táj pór lakosi Erzsébetet pezsőnek hívták így e forrás | is *pezsőkút* nevet kapott.”

Pipis hegy 23. 25. „Az erdő részben következő elnevezések fordulnak elő *pipis* | *hegy* régi kiirtott erdő hely, bokros hegy, nyugatról kelet felé | nyúlva, igen jó legelővel kínálkozik elnevezésének származta- | tása nem tudatik.”

Plága 18. Vö.: Plágák alja, Nagy plága.

Plágák alja 18. „*Plágák alja*: „A felette levő *plága* nevű szöllőktől.”

Rédei István malma 3. Vö.: Csap útza.

Református Templom 13. „*Református Templom*, csinos Lelkészi lakkal – a | *Református* egyház anyakönyvei 1785dik évről vezetettek.”

Remete fa 24. Vö.: Parádi út.

Remetéhez vendéglő 16. Vö.: Magyar királyhoz vendéglő.

Róka tükör 26. „*Róka tükör* a' keletről előtte fekvő berkes part | oldalról hol rókák tanyázní szeretnek.”

Rózsa mály 20. „*Rózsa* | *mály*: e' tájon sok parlagi rózsá terem. – ezen négy | előbbi düllök [értsd: Orémúsz düllő, Sinai hegy, Babinta, Rózsa mály] Visonta község határával szomszék- | dossak.”

Sárga düllő 21. „*Sárga düllő*: a föld | színéről nevezve – van a' Nógrádi ország út éjszaki | felöli részén – a' Toka patakán túl.”

Saár hegy 19. 20. 26. „A Bene pusztá határához tartoznak még szölli-hegyek a' *Saár hegy* nyugat keleti oldalán Galyai düllő: | nevezésének származtatása nem tudatik.” Vö. még: Nyúlmályi düllő.

Sárhegy oldali 19. „Szölliöbéli düllök nevezései keletről: Zsobrák [...] *Sárhegy oldali* felső | közép és alsó az így nevezett hegyeni helyzetüknel | fogva.” Vö. még: Nyúlmályi düllő.

Sási düllő 21. „*Sási düllő*: ez az elnevezés eredete nem | tudatik, – e' három düllöbéli szölliök [értsd: Alsó kert megi düllő, Tokai alsó düllő, Sási düllő] szomszékodosak | délfelöl Gyöngyös Püspöki határával.”

Sás tó 24. 25. „[...] ennek | közelébeni [értsd: Szent Anna kápolna] lapon van az úgy nevezett *Sás tó* mely töbnyire vízzel | telvék, 's oly ártalmas füveket nevel hogy ha oda szarvasmarhá ita- | tás véget bocsajtaték 's a' tó sásos fűvébül legel néhány perezig | tartó ideg rászködás után öszerogyik és eldöglik.” „*Sás tó* ugyancsak | a' Solymosi határ szélyben vizes ingoványos hely.”

Serpenyükö 25. „*Serpenyükö* kö szirt mély völgyektül körölvéve, egyedül ál, | fel nyúlva négy ölnyi magosságra csúcsán behorpatt közepe | egy hajdankori tüz okádó hegy alakján kívánja benne fel ismertet- | ni és valóban mintha a' pipis hegyen talátató [sic!] láva forma kö- | vek e vidéken valaha csak ugyan egy tüzokádó hegy létezését | látacznék [sic!] igazolni.”

Sinai hegy 20. „*Sinai hegy* – az Orémúsz mellett szintén papi | szölli a' Sár hegy déli részén, e' mellett van a Babin- | ta, e' névnek származtatása nem tudatik.”

Solymos utcza 16. 18. „[...] Éjszokról: *Solymos utcza* | – melly Solymos községe felé folyásáról neveztetik.” Vö. még: Kis patak.

Sombokor 23. „*Sombokor* egy sziklás hegy magaslat, – melynek tetején somfabokor létez | mely azonban fává leendő kinyövésében a' viharoknak védtele- | nül kitett hegytető akadályozva van, s folyvást sarjadozó boko- | rá marad a' Parádi határon.”

Sombokor alatti 23. „[...] van a *Sombokor alatti* kisebb hegy tetején | *Sombokor* egy sziklás hegy magaslat.”

Somor 23. „Nagy állás [...] Nagy lapát [...] tilalmazott helyek, – a' *Somor* nevü réttel együtt mely elnevezés szár- | maztatása nem tudatik.” Vö. még: Nagy állás, Nagy lapát.

Szálas erdő 25. 26. „*Szálas erdő* külön álló erdőség Veres- | marth és Saár község határa szélében, épületekre való igen | szép hosszú szálas tölgy fákkal diszlik.”

Szárazkesző 25. „Vannak ezenkívül a' benei erdőségben még több elnevezések | úgy mint *Szárazkesző* egy közsirtek közötti száraz völgy mely a' | Benei határt a' Veresmartitúl elkülöníti.”

Száraz völgy düllő 20. „*Száraz völgy düllő* mert itt semmi | szabad forrás nem lévén, kútakba is csak több öllnyi | mélységre találhatni vizet.”

Szent Anna kápolna 25. „[. . .] ezen erdőség [értsd: Szálas erdő] szélében | s' már a' Saári határban van egy kápolna Szent Anna tisz- | teletére fel szentelve, egy külön álló kerek magaslaton hova szent | Anna napján búcsújárás tartatik 's ehely már csak regényes- | sége miatt ilyenkor távolabb vidékiek által is meglátogattatik.”

Szent Erzsébet temploma 13. Vö.: Erzsébet temploma.

Szent János templom 23. Vö.: Bene puszta.

Szent Lélek kápolna 13. Vö.: Asszony ispotályi templom.

Szent Urbán templom 12. „Ugyan csak ide tartozik a' *szent Urbán*rúl czimzett | *templom* diszes oltár képekkel, és két toronyal, építésé- | nek ideje nem tudatik, 1753ik évben Jezsuiták templo- | ma volt, puskalövés által le égett, 's ekkor tornyai és | teteje újra épitetet.”

Szomszédos düllő 18. Vö.: Gothardi düllő.

Szurdok 20. Vö.: Pest – Kassai ország út.

Szurdok allyi düllő 18. „A város határában, és pedig először szántó | föld- | beli düllő nevek vannak következők, – keletről | dél felé Gyöngyös Halász község felől *Szurdok allyi* | *düllő*, a felette lévő alsó szurdoki szőlők után nevezve.”

Szurdoki düllő 20. Vö.: Pest – Kassai ország út.

Tarjányi-patak 19. Vö.: Napnyugati düllő.

Tégla, és Cserép síndel égető hely 15. „Ezen für- | dö [értsd: Timsós vasas gyógy fürdő] szomszédságában van a' *tégla, és Cserép síndel égető hely* is.”

Timsós vasas gyógy fürdő 15. „A város nyugati oldalán a' Kálvária | alatt egy szép völgyben szőlők, és fa sorok között mint, | ékes ligetben fekszik a' *timsós vasas gyógy fürdő*, | melly, 1852ik évben vétetett először Ressenbacher | Bécsi tanár által vegyhontás alá, 1859ik évben | ez meg újítatott, midön a' magyar természet tudomá- | nyi társulat jóváhagyását is megnyerte.”

Tokai alsó düllő 21. „[. . .] ezen felül [értsd: Alsó kert meli düllő] *Tokai alsó düllő* a szőlők lehajló végénél elfolyó to- | ka nevü pataktól.”

Toka 21. Vö.: Tokai alsó düllő.

Toka pataka 16. „Nyugotra a' várostól nem messze foly a' *To- | ka pataka*, nevének származtatása nem tudatik.” „A *Toka pataka* a' Gyön- | gyös Oroszi [. . .] hegyekből veszi eredetét.” Vö. még: Tokai alsó düllő, Sárga düllő.

Tó utca 17. „[. . .] Nyugatról, – *Tó utca*: melly helyet hajdanta tói | víz állás vala.”

Tölgyes bércz 24. 26. „*Tölgyes bércz* | az erdőség közepette nagy kiterjedésü és menyiségü tölgy fákról,”

Töröke – döllő [sic!] 20. „*Töröke-döllő* melly ék | alakra törve nyúlik be a' Halász községi határba.”

Tállati-düllő 19. „[...] túl e' patakon [értsd: Tarjányi-patak] lévő rész pedig *Tállati-* | *düllő*nek nevezetik, — mely Tarjány és Rede község | határai-
raival szomszédos.”

Tutús 19. „A düllők sajátágaikhoz képest *Tu-* | *tús*: A hely leg nagyobb magaslata, honnan a' | Sárhegy mind két oldala láttatik.”

Váluskút 26. „*Váluskút* egyszersmint bűdös kút a' Tölgyes bércz elején vályú- | val ellátva van, a' kínháló Csordák itatására.”

Vargák kútja 26. „[...] a' Parád felé | vezető út szélben, — hajdan a' Gyöngyösi varga, v. magyar tímár | mesterek a' mátra megett járván bőrök össze vásárlása végett haza- | felé jöve elszomjazva leheveredtek e' forrás körül, 's hogy firs [sic!] vizé- | ből szomjaikat enyhítték bilindek kövét [sic!] vágta, 's azon által | szívták magokba a' vizet, és a' bilindektől néhány órai tébolyodást | szenvedtek, 's az ártatlan forrás viz ellen panaszkodtak, — innen | nevezetik *Vargák kútjának*.”

Városi nyilvános kórház 3. 13. „Jótékony intézetek vannak: A városi nyilván- | nyos kórház, hol az irgalmas szüzek ápolása alatt | vannak a' betegek, ezen kórháznak van kápolnája, | hideg, és meleg fürdője; itt évenként 300 — 400 beteg | nyer ápolást”. Vö. még: Csap útza.

Vásártér 13. Vö.: Katonai kórház.

Vaskapu 22. Vö.: Bene vár.

Vaskapu vára 21. Vö.: Bene vár.

Veres Marthi düllő 26. „A Bene pusztá határához tartoznak még szőlő- | hegyek a' Saár hegy nyugat keleti oldalán Galyai düllő | [...] *Veres Marthi düllő* ezen | szőlők a' Bene pusztából ajándékoztattak hajdan a' Pauli- | nusoknak s az országból történt kiűzetésük után e' [sic!] kincstár tulaj- | donává vált.”

Veres Ökörhöz vendéglő 16. Vö.: Magyar királyhoz vendéglő.

Veronka 25. Vö.: Veronka forrás.

Veronka forrás 25. „Nevezeteseb források *Veronka* | ered a csatorna völgy oldalból mely forrás a völgyön egy | hasonló nevezetű rétet is terméke-
nyit.”

Vidék Vára 21. 22. Vö.: Bene vár.

Vizes keső 25. „*Vizes keső* a' benei | határ keleti részén kezdődő völgy, mely benyullik az erdőség közepe | fele több bérczek között a' Kékes hegy oldal első párkányzata alá.”

Zsinagóga udvar 13. „*Zsinagóga udvar*, és Rabbilakkal 1826ik évben | építetett, és 1857ik évben külső diszitményekkel is | felszereltetett.”

Zsobrák 19. „Szöllőbéli düllők nevezései keletről: *Zsobrák* — | egy nyereg alakú hegyen a' szőlők fekvése formájáról | nevezve.”